

contacten komen later wel.” Daarom ook wijst Ank een kosteloze huwelijksluiting principieel af: „Ik had het niet leuk gevonden. Je kiest voor elkaar en voor de familie. Moet je dan nog andere families erbij hebben, dan is dat niet leuk.” Huib en Fia beginnen en eindigen hun dag in kleine kring, omwille van de rust. Ze verheugen zich echter wel in de ruim honderd man die de huwelijksviering en de aansluitende borrel met hen meevieren.

Zowel Ton en Ati als Huib en Fia kiezen expliciet voor de donderdag teneinde het paleis-raadhuis met zo min mogelijk anderen te hoeven delen. Ton: „Het gemeentehuis was heel erg rustig. Kon je ook rustig foto’s maken. Op vrijdag staan nog 36 wachtenden achter u. Liep het bij ons uit, dan was dat geen enkel probleem. Het gaat op donderdag ontspannender.” Fia: „We hebben de donderdag gekozen omdat een vriend zei: ‘Je kunt beter niet op vrijdag trouwen. Dat is veel te druk.’”

De viering van Theo en Riet illustreert hoe een huwelijksviering ontrokken raakt aan de parochiegemeenschap. Hun families omringen hen volledig. De mensen in de banken zijn buitengesloten: toeschouwers bij een familie-gebeuren (zie afbeelding 3.5 op p. 97). Temeer daar zij, met krap een half lied volkszang, geen enkele uitdrukkelijke rol in het ritueel hebben.

Al met al lijkt het concept privatisering van toepassing op de ontwikkeling die huwelijksluitingen tussen begin jaren zestig en eind jaren negentig doorlopen hebben.

5.5 Personalisering

5.5.1 In theorie

De liturgiewetenschap spreekt van personalisering waar initiators van een ritueel (bij een huwelijksritueel, de huwenden) zoeken met dat ritueel, meer dan dat anders het geval zou zijn, ‘iets van zichzelf’ uit te dragen; zoeken, meer dan dat anders het geval zou zijn, “hun uniciteit en identiteit in de ritualisering aan te brengen en uit te wisselen” (Scheer 1996a, 22). Behalve als ijver voor geloofwaardigheid/waarachtigheid³⁰ is dit streven te duiden als een reactie op een beleefd tekort: de initiators achten het ritueel als aangeboden mat³¹ en onvoldoende herkenbaar als specifiek *hun* ritueel.

Dit aspect van reactie valt vooral op bij rituelen waarvoor een *formele* standaardvorm in omloop is. Hiertoe behoort de huwelijksluiting, de burgerlijke zowel als de kerkelijke. Van een dergelijke gedetailleerde specificatie gaat de suggestie uit als zou dit de enig of bij uitstek ‘correcte’ vorm zijn. Soms kondigen autoriteiten (wetgever, kerkelijke overheden) ze ook als zodanig af. Waar ritueel verantwoordelijken (ambtenaar, pastor) deze norm dan ook inderdaad tamelijk nauwgezet volgen gaan rituelen erg

³⁰ “Anderen, of een andere tijd, kunnen niet in onze plaats antwoorden of daartoe de aangepaste voorstellingen, begrippen en expressies leveren” (Schillebeeckx 1974, 140).

³¹ “Hoe universeel een ritueel wordt, des te groter is het gevaar van verlies aan intensiteit en geladenheid” (Lukken 1999a, 118).

op elkaar lijken. Het doet er dan voor de vormgeving niet meer zo veel toe van wie het ritueel uitgaat. Concreet voor een huwelijksritueel: het maakt voor de vormgeving van het ritueel weinig uit wie in het huwelijk treden; het oogt bij alle paren eender (Speelman 1997, 56–57). Hierop nu reageert personalisering. Een van personalisering getuigend huwelijksritueel is op een of meer momenten herkenbaar, minstens voor de huwenden zelf, als het huwelijksritueel van precies *dit* bruidspaar. Het verschijnt dan als hun ‘eigen’ ritueel,³² hen, en niemand anders, op het lijf geschreven.

Dat huwenden in het ritueel, meer dan dat anders het geval zou zijn, ‘iets van zichzelf’ uitdragen, dat zij het als hun ‘eigen’ ritueel herkennen, onderscheidt personalisering van pluriformisering in het algemeen. Ook pluriformisering reageert op uniformiteit (zie hoofdstuk 5.6). Maar de afwijking van de standaard maakt het ritueel hier weliswaar anders, doch niet meer ‘eigen’ aan uitgerekend dit ene bruidspaar.

Personalisering is ook wel te verbinden met een uitlichten van bepaalde waarden op het persoonlijke vlak. Die hebben dan van doen met iemands individuele innerlijke harmonie/balans:

Men legt het accent op het ritueel als expressie van innerlijke spiritueel-emotionele bronnen en de eigen identiteit. Aldus zijn deze rituelen meer naar binnen gericht, komen zij meer tot het gemeenschappelijke vanuit het individu, en ligt de nadruk meer op het bereiken van heelheid en genezing dan op transcendentie en verlossing. (Lukken 1999a, 185)

Een dergelijke interpretatie is hier evenwel niet bedoeld.³³

De literatuur signaleert echter ook risico’s verbonden aan personalisering. Rituelen kunnen “te individueel worden, en het bovenpersoonlijke karakter dat hun eigen is, verliezen. Hier stoot men op het spanningsveld tussen het herhalingskarakter van het ritueel, dat verwijst naar een groter verband en een bredere context, en de creativiteit binnen het ritueel, die aan bepaalde grenzen gebonden is” (Lukken 1999a, 63–64).³⁴ Ook dreigt een “Kirche als Schauplatz egozentrischer Selbstdarstellung” (Bieritz 1996, 493). “Diese Tendenz zur Ich-Zentrierung, zur Ich-Fixierung ist unverkennbar” (Langensiepen 1996, 7). Dat heeft ook theologische repercussies: “Een religie van het zelf kan nooit rechtvaardigen: dat kan alleen de Ander” (Van den Bossche 2003, 90).

³² Dit onderstreept hoever hedendaagse huwelijksrituelen afstaan van ‘liminale’ *rites de passage* uit vroegere, tribale, schriftloze culturen. Daarin immers leggen de betrokkenen hun uniciteit juist maximaal af: “Liminal initiands are at once dying from or dead to their former status and life, and being born and growing into new ones. In mid-transition the initiands are pushed as far toward uniformity, structural invisibility, and anonymity as possible” (Turner 1982, 26; cf. *ibid.*, 43).

³³ Overigens is deze nadruk op persoonlijke ‘heelheid’ wel aan te wijzen in de peiling, bijv. bij casus v, in een lezing als 1 Kor 13:1–13 (“Al spreek ik de taal van mensen en engelen — als ik de liefde niet heb ...”).

³⁴ Vgl. de kritiek van Tambiah op rituelen als expressie van het individuele (Bell 1992, 41).

5.5.2 In de peiling

Ook dit concept roept voor de huwelijkssluiting als ritueel in beweging twee vragen op, ingaand op resp. de vraag- en de aanbodzijde: (1) Zoeken bruidsparen eind jaren negentig meer dan begin jaren zestig met de huwelijkssluiting ‘iets van zichzelf’ uit te dragen? (2) Wordt hun eind jaren negentig daartoe meer dan begin jaren zestig de mogelijkheid geboden?

De voor vraag één meest relevante verschuiving suggereert een bevestigend antwoord. Het betreft hier de keuze voor een *persoonlijk* betekenisvolle datum. In het jongere cohort trouwt één op de drie paren op een persoonlijk belangrijke datum, zoals de dag waarop ze elkaar hebben leren kennen of waarop het aanzoek viel. In het oudere cohort voert, gevraagd naar waarom de keuze viel op de dag waarop die viel, *niemand* deze overweging aan. Hierin toont het jongere cohort zich duidelijk meer dan het oudere bedacht op openingen om de huwelijksdag, minstens voor henzelf, meer herkenbaar te maken als echt *hun* dag.³⁵

Het jongere cohort telt vervolgens half zo veel kosteloze huwelijkssluitingen als het oudere. Het kosteloze ritueel, waarin vaak meerdere paren tegelijk hun jawoord geven, is bij uitstek onpersoonlijk.

Het heeft voorts twee maal zo vaak een voorgesprek met de ambtenaar: 42,5% tegen 20% (zie echter p. 164). Bij de liturgie is de toename in deze groter: in het oudere cohort heeft 15% drie of meer voorgesprekken met de pastor, in het jongere 46%. Alleen het jongere cohort is gevraagd naar de relatie tussen voorbereidingsgesprekken en een meer persoonlijk ritueel. Een gesprek met de ambtenaar blijkt —de vraag gold enkel de 42,5% die ook echt zo’n gesprek had— in 59% van de gevallen bij te dragen aan een meer persoonlijke huwelijkssluiting, een gesprek met de pastor zelfs in 88%. Ook deze gelegenheid tot personalisering grijpt het jongere cohort, voorzover betroffen, dus in (grote) meerderheid aan.

Verder toont de peiling vele verschuivingen die bevestigen dat het jongere cohort meer dan het oudere zoekt naar variatie op de norm. Daarbij blijft dan echter in het midden of dit het ritueel in kwestie enkel anders maakt, of ook meer persoonlijk, meer eigen aan dit ene bruidspaar. Zodoende volgen deze verschuivingen onder de noemer pluriformisering. Nochtans is aanmerkelijk dat dit afwijken van de norm *deels* neerkomt op afwijken van de anonimiteit gelegen in die norm.

Resteert de beleving van het ritueel. Minder dan het oudere beleeft het jongere cohort het burgerlijke ritueel als *zakelijk* (van 55% naar 37%).³⁶ Nog sterker geldt dit voor de kerkelijke viering (van 20% naar 2%). *Zakelijk*,

³⁵ Hoezeer het jongere cohort hecht aan de persoonlijk beduidende datum blijkt eens te meer uit de afwegingen rond de kosteloze huwelijkssluiting. Van de niet kosteloos gehuwden heeft 43% deze vorm wel overwogen. De voornaamste reden om er uiteindelijk van af te zien was voor 28% van hen dat de beoogde, want voor hen persoonlijk relevante datum niet op een woensdag viel, de dag van de kosteloze huwelijkssluiting.

³⁶ Al gaat deze daling ook daarop terug dat het jongere cohort minder kerkelijke huwelijken telt. Immers vooral wie voor de kerk trouwt (n. 4.74), beleeft het burgerlijk ritueel als *zakelijk*.

opgevat als ‘objectief’ en ‘formeel’, staat haaks op persoonlijk.³⁷

Te zamen suggereren deze verschuivingen een affirmatief antwoord op vraag één, aangaande de vraagzijde.

Huwenden die ambiëren met het ritueel ‘iets van zichzelf’ uit te dragen hopen uiteraard dat de ritueel verantwoordelijken hun daartoe ook de ruimte bieden. Gevraagd naar hoeveel ruimte de voorganger gaf voor een eigen invulling van de kerkelijke huwelijksviering meent van het oudere cohort 42% dat deze daarvoor *te weinig* ruimte liet. Van het jongere cohort velt nog maar 9% dit oordeel.³⁸ Dan biedt eind jaren negentig inderdaad meer dan begin jaren zestig “de liturgie mensen een thuis om hun uniciteit en identiteit te waarborgen en te bevorderen” (*Scheer* 1996a, 21). De verschuiving gaat hier zeer ver. Het jongere cohort zet immers meer dan het oudere in op een ‘eigen’ ritueel. Het maakt aanspraak op meer speelruimte. Dan verwacht je dat het juist *eerder* dan het oudere cohort op een tekort aan marge stuit, zich *eerder* beknot voelt. Het omgekeerde blijkt echter het geval. Dit kan niet anders dan getuigen van een grote verandering in de mate waarin de liturgie, minstens inzake de huwelijkssluiting, ruimte biedt voor personalisering.

Bij het burgerlijke ritueel is aan de aanbodzijde vooral te wijzen op het al dan niet aanbieden van een voorgesprek met de ambtenaar. In het oudere cohort werd 36% zo’n gesprek aangeboden, in het jongere 70%.³⁹ Als gezegd is een meer persoonlijk praatje tijdens de huwelijkssluiting het voornaamste resultaat (en wellicht ook doel) van een voorgesprek.

Ook voor vraag twee, aangaande de vraagzijde, wijst de peiling dus richting een bevestigend antwoord.

5.5.3 Casuïstiek

De interviews illustreren treffend hoe huwenden tegenwoordig graag ‘iets van zichzelf’ terugzien in het burgerlijk of kerkelijk ritueel. Zij leggen daarbij een link tussen hoe persoonlijk een ritueel is en hoe aansprekend. Ati over de rede van de ambtenaar: „Het was heel leuk gedaan. Het ging om ons. Het was geen promotie van de stad.” Theo over het burgerlijk ritueel van zijn zoon: „Dat was heel mooi. Dat was persoonlijker als wat deze deed.” Fia: „Ik weet dat iedereen, ook mensen die echt aversie tegen de kerk hebben, het allemaal een hele mooie viering hebben gevonden. Het *persoonlijke*. Dat ze echt het idee hadden: dit is duidelijk geen standaardliturgie. Het is echt iets waar jullie hand in zit.” Behalve met ‘mooi’ verbinden zij

³⁷ Aldus acht het jongere cohort het kerkelijke luik (98%) veel persoonlijker dan het burgerlijke (63%). In het oudere cohort is het verschil al niet minder groot: 80% om 45%.

³⁸ Ook bij de burgerlijke huwelijkssluiting meldt het oudere cohort meer dan het jongere weerstand van de kant van de ritueel verantwoordelijken bij het streven naar een eigen invulling. Hier is het verschil echter veel minder groot: 46% om 38%. Duidelijk is dat kerken personalisering meer ruimte bieden dan gemeenten. Daarvoor is nog een aanwijzing: vooral wie voor de kerk trouwt vindt dat de gemeente in deze te weinig ruimte geeft (n. 4.71).

³⁹ Voor de kerkelijke viering speelt deze kwestie niet. Daaraan gaat altijd een gesprek vooraf.